Lähettäjä: Jouni Markkanen <jouni.markkanen@kansio.fi>
Lähetetty: keskiviikko 27. lokakuuta 2021 11.02
Vastaanottaja: Tulevaisuusvaliokunta <Tulevaisuusvaliokunta@eduskunta.fi>
Aihe: Tietopolitiikan yhteistyöryhmän lausunto tulevaisuusvaliokunnalle 27.10.2021

Tietopolitiikan yhteistyöryhmän lausunto tulevaisuusvaliokunnalle 27.10.2021

Eduskuntapuolueiden tietopolitiikan yhteistyöryhmä (Tietopolitiikka.fi) kiittää tulevaisuusvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua neljästä asiakokonaisuudesta: Tiedonanto eurooppalaisesta lähestymistavasta tekoälyyn, 2030 digitaalinen kompassi, Euroopan unionin datasäädös ja komission ehdotus tekoälyn harmonisoiduksi sääntelyksi. Keskitymme erityisesti digitaaliseen kompassiin ja siihen, miten näemme sen liittyvän uuden tieto- ja teknologiapolitiikan politiikkalohkon muodostamiseen. Lausuntomme pohjautuu kesäkuussa 2021 julkaistuun non-paperiin: Tietopolitiikka – 2020-luvun uusi politiikkalohko, sekä sitä tarkentavaan yhteistyöryhmän strategiatyöhön.

Tieto- ja teknologiapolitiikka on uusi politiikan lohko

Tietopolitiikan yhteistyöryhmä näkee, että lausuttavana olevan asiakokonaisuuden ydin on tieto- ja teknologiapolitiikan synnyttäminen. Tieto- ja teknologiapolitiikka on tunnistettava Suomessa uutena, muita aloja tukevana ja mahdollisuuksia lisäävänä politiikkalohkona. Uusi politiikkalohko edellyttää yhteistä kieltä ja sisältöjen jäsennystä sekä toteutusta tukevia rakenteita ja johtamista. Konkreettisen tekemisen tulee olla kiinni kansainvälisessä keskustelussa ja Suomen on toimittava aktiivisena vaikuttajana EU:ssa.

Digitalisaatio muokkaa yhteiskuntaa laajasti. Se muuttaa ihmisten käyttäytymistä, yritysten liiketoimintaa, toimintakulttuuria sekä markkinoiden dynamiikkaa. Sen vaikutukset ulottuvat hallinnon legitimiteetistä ja oikeudenmukaisuudesta työllisyyteen, palveluihin, julkisen sektorin kestävyyteen, ympäristöön, kilpailukykyyn, osaamiseen ja ihmisten perusoikeuksiin. Uudet politiikkalohkot ovat syntyneet hakemaan ratkaisuja uusiin kriiseihin tai yhteiskunnan muutoksiin. Sosiaalipolitiikalle oli vahva tilaus 1960-luvun rakennemuutoksissa. Energiapolitiikka muodostettiin vastauksena 1970-luvun öljykriisiin. 1990-luvulla havaittiin ympäristöongelmien vaativan vahvempaa kokonaisuuden haltuunottoa ympäristöpolitiikan kautta. Nyt olemme jälleen tilanteessa, jossa etsimme ratkaisuja tämän päivän ja tulevaisuuden haasteisiin. Tieto- ja teknologiapolitiikka on vastaus muuttuvaan maailmaan, jossa digitalisaatio muuttaa toimintaa kaikilla alueilla ja tiedolla on ratkaiseva merkitys ihmisten hyvinvoinnin ja yhteiskunnan kestävyyden kannalta. **Suomessa ja myös EU:ssa tarvitaan hallinnon siilot ja puolueiden rajat ylittävää kestävää, yli hallituskausien ulottuvaa tieto- ja teknologiapolitiikkaa.**

Suomen tulevaisuuden kannalta on keskeistä, että pystymme hyödyntämään täysimittaisesti teknologisen ja digitaalisen kehityksen mahdollisuudet mm. energiatehokkuuden, tuotannon, kaupankäynnin ja palvelujen suhteen. Euroopan ja samalla myös Suomen kilpailukyky perustuvat digitaaliselle kehitykselle, innovaatioille, tutkimukselle, osaamiselle ja toimiville sisämarkkinoille. Euroopan vahvuutena digitalisaatiokehityksessä on ihmiskeskeinen ja luottamusta korostava lähestymistapa. Vahvuuksiin pohjautuen meidän tulee luoda ja ylläpitää teknologian kehittymiselle ja soveltamiselle suotuisaa toiminta- ja säädösympäristöä, joka kannustaa investointeihin, luo uusia markkinoita ja vahvistaa kilpailukykyä. Teknologian kehittyminen ja soveltaminen ei kuitenkaan ole itseisarvo, vaan meidän on ohjattava kehitystä niin, että se tuottaa sosiaalisesti, taloudellisesti ja ympäristön kannalta kestävää yhteiskunnallista arvoa. Tieto- ja teknologiapolitiikan kautta voimme politiikan keinoin käsitellä teknologista ja digitaalista transformaatiota yhteiskunnan hyväksi.

Digitalisaatiosta puhuttaessa olemme poliittisesti tunnistaneet ilmiöpohjaisen johtajuuden vahvistamisen ja rakenteellisten muutosten tarpeen. Vastassamme on yhä laajempia ja monimutkaisempia ilmiöitä, joiden hallinnassa korostuvat hallinnonaloja yhdistävät tavoitteet ja yhteistyö eri toimijoiden välillä. Nykyisen hallituksen tavoitteena on, että Suomi on vuonna 2030 sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävän kehityksen yhteiskunta, jossa on maailman paras julkinen hallinto. Visiossa julkinen hallinto muodostaa kaikilla tasoilla kokonaisuuden, joka pystyy vastaamaan ilmiöpohjaisesti toimintaympäristön vaatimuksiin. Lähtökohtana on uudistaa julkista hallintoa suunnitelmallisesti yli hallituskausien. On tehtävä uusia avauksia ja otettava ensimmäisiä askeleita, mutta jos jokainen hallituskausi tuo tullessaan vain uusia ensimmäisiä askeleita, eikä toisia ja kolmansia askeleita, niin silloin tarvittavaa muutosta ei synny. Ilman digitalisaation strategista johtamista ei ole mahdollista laajasti hyödyntää digitaalisen kehityksen mahdollisuuksia ja parantaa kykyämme vastata tulevaisuuden haasteisiin.

EU:n 2030 digitaalinen kompassi luo hyvän alustan, jonka päälle Suomi voi luoda kansallisen lähestymistavan digitalisaatiokehityksen rahoittamiseen ja ohjaamiseen. Suomen tulee olla tiiviisti osana Euroopassa käytävää digitalisaatiokeskustelua ja vaikuttaa kehityskulkuihin oikea-aikaisesti. Toimiva digitaalinen yhteiskunta on mahdollinen vain, jos ymmärrämme tieto- ja teknologiapolitiikan merkityksen tulevaisuuden digitalisaation kontekstissa ja käymme sen suhteen vaadittavaa keskustelua yhteisen ymmärryksen saavuttamiseksi. Digitalisaatiota tulee tarkastella laaja-alaisesti, asettaen sille kunnianhimoisia tavoitteita.

Polku kohti digitaalista vuosikymmentä 2030

Komissio julkaisi 9.3.2021 tiedonannon digitaalisesta kompassista, joka asettaisi konkreettisia digitavoitteita Euroopan unionille vuoteen 2030. Tiedonannon pohjalta komissio julkaisi 15.9.2021 lainsäädäntöaloitteen, jolla perustetaan monivuotinen ohjelma ”polku kohti digitaalista vuosikymmentä 2030”. Jäsenmaita velvoittava lakialoite on kuultavana 9.12.2021 saakka ja siirtymässä neuvotteluvaiheeseen parlamentissa ja neuvostossa. Suomen neuvottelukantoja määrittävä E-kirje on tulossa pian eduskunnan käsittelyyn.

Päätösehdotuksessa EU:n digitalisaatiokehitykselle asetetaan tavoitteita mm. seuraavilla alueilla: kansalaisten digitaidot, asiantuntijaosaajien määrä, laajakaistayhteydet, yritysten digitalisaatio, pilvipalvelujen käyttö, digitaalisten julkisten palvelujen saatavuus, innovaatiopohjaisten startuppien (yksisarviset) määrä, digitaalinen tunnistautuminen jne. Komission esittämät tavoitteet eivät nähdäksemme riittävästi huomioi datan merkitystä ja esimerkiksi EU:n datastrategian 2020 sisällöt eivät näy komission esityksessä. Lisäksi tavoitteet ovat tasapäistäviä, eivätkä erottele lähtötasoltaan hyvin eri tilanteissa olevia maita. Suomen tulisi pyrkiä näiden puutteiden korjaamiseen vielä päätösehdotuksesta käytävien neuvottelujen kuluessa vuodenvaihteessa 2021-2022.

Komissio seuraisi jatkossa digitalisaatiokehitystä laajasti ja **edellyttäisi jäsenvaltioita laatimaan kansalliset strategiset digitalisaation tiekartat ja päivittämään niitä vuosittain**. Jäsenmailta saatavien tietojen pohjalta komission laatisi vuosittaisen EU:n digitalisaation tilaa kuvaavan kertomuksen sekä liittäisi siihen komission vuosittain julkaiseman DESI-indeksin tiedot (digitaalitalouden ja –yhteiskunnan indeksi).

Suomen tulisi ensimmäisen kerran toimittaa kansallinen tiekartta komissiolle vuoden 2022 aikana, mikäli neuvotteluprosessi ohjelmapäätöksestä etenee odotetusti. Kansallisten tiekarttojen tulee tukea ohjelman tavoitteita ja sisältää tiedot mm. kansallisista tavoitteista, niihin liittyvistä kehityspoluista, arviot toimenpiteiden vaikuttavuudesta sekä niihin käytetyistä investoinneista.

Kansallinen digikompassi vauhdittamaan uutta politiikkalohkoa

Suomen digikompassi tulee laatia ylihallituskautiseksi ja riittävän kunnianhimoiseksi, jotta digitalisaation hyödyt toteutuvat parhaalla mahdollisella tavalla.

Suomi täyttää tällä hetkellä jo suuren osan EU:n asettamista vaatimuksista. Esimerkiksi Suomi sijoittuu jo DESI-indeksin kärkeen, joten tämä vertailu ei kiritä Suomea lainkaan. Olennaista on oman kunnianhimoisemman kansallisen digikompassin luominen. Kansallisen digikompassin valmistelu tulee nähdä osana tieto- ja teknologipolitiikan politiikkalohkon vakiinnuttamista. Tekemällä strateginen tiekartta vuoden 2022 aikana avoimen valmistelun kautta, poikkihallinnollisesti ja parlamentaarisesti, voimme samalla luoda tarvittavaa yhteistä kieltä ja varmistaa, että seuraaviin hallitusohjelmaneuvotteluihin mentäessä tieto- ja teknologiapolitiikan sisällöt ovat hyvin jäsentyneitä sekä hallinnon, puolueiden ja eri sidosryhmien laajasti tukemia. Riittävän kunnianhimon ja laajan sitoutumisen ohella olennaista on suunnitelmien toteutuksen pitkäjänteinen seurantamalli, joka toimii vastineena komission jatkuvalle seurantamekanismille.

Suomen digitoimistolla ja vastaavalla ministeriryhmällä on kriittinen rooli

Yhteiskunnan digitaalisen infrastruktuurin kehittäminen ja ylläpito vaativat riittävää resursointia ja yli hallituskausien ulottuvia tieto- ja teknologiapolitiikan johtamisen rakenteita. Syksyllä 2021 perustettu digitalisaation, datatalouden ja julkisen hallinnon kehittämisen ministerityöryhmä (myöhemmin digiministeriryhmä) sekä sitä tukemaan nimitetty digitoimisto ovat erinomaisia avauksia uuden politiikkalohkon hallinnonaloja yhdistävän johtamisen rakenteen luomiseksi. Nämä uudet rakenteet voivat vastata myös EU-tason digitalisaatiotavoitteiden seurannan ja toimeenpanon sekä yhteishankkeiden tarpeisiin. Tärkeää onkin rakentaa digitoimisto ylihallituskautiseksi ja jatkuvasti kehittyväksi, sekä asteittain myös muut kuin VM:n, TEM:n ja LVM:n hallinnonalat kattavaksi. Seuraava askel olisi luoda yhteinen hallinnonalojen yli ulottuva digitalisaatiobudjetti, jota voidaan digitoimiston ja pysyvän ministeriryhmän ohjauksessa kohdentaa merkittäviin kansallisiin digitaalisen infrastruktuurin hankkeisiin ja jolla voidaan varmistaa myös digitoimiston työn kannalta riittävä henkilö- ja muu resursointi. Tämä olisi strategisempi lähestymistapa digitalisaation rahoitukseen ja vastaisi Ilmiömäinen julkinen hallinto – raportin (Sitra 2018) suosituksia. Strategisella budjetoinnilla olisi mahdollista tuottaa kokoaan suurempia hyötyjä.

Ehdotuksia

Kuulemispyynnön kohteena olevaan kokonaisuuteen liittyen Tietopolitiikan yhteistyöryhmä ehdottaa 1) sisällöllisiä painotuksia kuluvalle hallituskaudelle, 2) digitaalisen vuosikymmenen ohjelmapäätöstä koskevaan EU-vaikuttamiseen, 3) kansallisen digitaalisen kompassin toteuttamiseen sekä 4) ylihallituskautisten tieto- ja teknologiapolitiikan rakenteiden vakiinnuttamiseen.

1) Sisällöllisiä painotuksia kuluvalle hallituskaudelle perustetun digitoimiston ja ministeriryhmän kautta toteutettavaksi

Automaattinen ja ennakoiva palvelutuotanto: Meneillään oleva automaattista päätöksentekoa selkeyttävä sääntelyhanke on käsityksemme mukaan edennyt erittäin hitaasti ja osa tarpeellisista uudistuksista uhkaa siirtyä seuraavalle hallituskaudelle. Kiirehdimme riittävän selkeän oikeudellisen pohjan valmistelua automaattiselle päätöksenteolle. Automaattisen päätöksenteon avulla julkinen sektori voi samanaikaisesti parantaa tuottavuutta sekä palvelujen laatua ja saatavuutta. Sääntöpohjaiseen automaatioon nojautuvia toimintaa ja palvelua merkittävästi parantavia päätöksentekojärjestelmiä on jo käytössä ja valmistelussa useita (mm. Vero, Kela, Migri, etc.) ja näiden lainsäädännöllisen aseman selkeyttäminen on tehtävä pikimiten.

Julkishallinnon digitaalisten palvelujen yhteentoimivuus: Kansalaiset ja organisaatiot odottavat julkisten palvelujen toimivan hyvin kokonaisuutena. Yhteentoimivuus edellyttää eri toimijoiden palvelukehityksen ja kehittämispäätösten parempaa koordinaatiota sekä teknologian hyödyntämiseen ja hankintaan liittyvän osaamisvajeen paikkaamista. Nykyisin samaa palvelua tuottavat alue- ja kuntahallinnon yksiköt tekevät päätöksiä toisistaan riippumatta. Ajankohtaisesti merkittävä kysymys on sote-tiedon ja järjestelmien tekninen, semanttinen ja organisatorinen (prosessit) yhteentoimivuus aluehallintouudistuksen toteuttamisessa. Onnistuminen vaatii yhteentoimivuuteen liittyvän päätöksenteon keskittämistä kansalliselle tasolle ja sote-tietoa

käsittelevien toimijoiden vahvaa taloudellista ohjausta. Toinen vaihtoehto on sote-tietojärjestelmien järjestämisvastuun siirtäminen kansalliselle vastuutaholle. Oikea vastuutaho asian edistämiselle jo tällä hallituskaudella on perustettu digiministeriryhmä.

Digitaalinen identiteetti: Sähköisen identiteetin sekä tunnistamis- ja luottamuspalveluiden edellytyksenä on yksityisen ja julkisen sektorin toimiva yhteistyö. Suomessa on digitaalisen identiteetin ratkaisuissa edetty verkkaisesti, eikä yhteistä tulevaisuuden suuntaa ole pystytty parhaalla tavalla sanoittamaan keskeisten toimijoiden välillä. Keskeisiä toimijoita ovat pankit, teleoperaattorit, sekä tunnistamisasioista vastaavat useammat ministeriöt ja virastot kuten valtiovarainministeriö, liikenne- ja viestintäministeriö, Digi- ja väestötietovirasto, Liikenne- ja viestintävirasto sekä Kilpailu- ja kuluttajavirasto. Tilanne on korjattava luomalla puitteet avoimelle ja rakentavalle keskustelulle ja kirkastamalla yhteinen tavoitetila riittävän pitkällä tähtäimellä. Suunta kannattaa ottaa hiljattain julkaistusta ja EU:n digitaalisen identiteetin aloitteesta, jonka toteuttamisessa Suomi voi olla keskeisessä roolissa.

2) Suomen EU-vaikuttaminen "polku kohti digitaalista vuosikymmentä 2030" ohjelmapäätökseen liittyen

Datan huomioiminen: EU:n digitaalisen kompassin tavoitteita tulee kehittää siten, että ne huomioivat datan merkityksen ja ohjaavat eurooppalaista datasääntelyä mahdollistavaan suuntaan sekä edistävät datan löydettävyyttä, saavutettavuutta, yhteentoimivuutta ja uudelleenkäyttöä. Kunnianhimoisilla datapolitiikan toimilla edistetään datan jakamista ja käyttöoikeuksien määrittelyä, datan arvottamisen huomiointia, luodaan yhteentoimivia tiedonvaihtoratkaisuja sekä mahdollistetaan uusien teknologiaratkaisujen käyttöönottoa. EU-tason ohjelmaan voisi sisällyttää konkreettisia tavoitteita lliittyen mm. datan välittäjätoimijoihin ja data-avaruuksiin. Tämän lisäksi on huomioitava digitaalisen infrastruktuurin ja siihen liittyvän teknologian kehittäminen, jotka ovat omalta osaltaan kriittisiä esimerkiksi datatalouden mahdollisuuksien hyödyntämiseen.

Edistyneiden maiden kirittäminen taakanjakomallilla: Edistyneitä maita tulee ohjata monikansalliseen yhteistyöhön sisällyttämällä monikansallinen yhteistyö ohjelman mittaristoihin. Digitalisaatiossa edistyneiltä mailta voitaisiin edellyttää laajempaa kontribuutiota rajat ylittävään yhteistyöhön kuin lähtötasoltaan matalammalla olevilta mailta. Mekanismi vastaisi päästövähennystavoitteista tuttua taakanjaon mallia ja edistäisi kokonaisuudessaan Euroopan digitaalista kehitystä. Suomen ja muiden edistyneiden maiden (esim. D9+ jäsenmaiden verkosto) kannattaa ajaa tällaista mallia, sillä monikansalliset hankkeet antavat Suomelle ja muille pienille, mutta digitalisaatiossa edistyneille maille konkreettisen mahdollisuuden vaikuttaa kokoaan merkittävämmällä tavalla EU:n digitalisaatiokehityksen suuntiin, mikä luo kysyntää näiden maiden digiosaamiselle myös sisämarkkinoilla. Hyvä käytännön esimerkki tästä on esimerkiksi Suomen eResepti, joka toimii useamman EU maan kanssa.

3) Kansallisen digitaalisen kompassin toteuttaminen

Riittävä tavoitetaso: EU:n velvoittamassa kansallisessa strategisessa digitalisaation tiekartassa 'Suomen oma digikompassi' tavoitteet tulee asettaa soveltuvilta osin EU-tavoitteita korkeammalle sekä määriteltävä myös kansallisia lisätavoitteita EU-tavoitteiden rinnalle.

Avoin sidosryhmätyöskentely: EU-ohjelma velvoittaa jäsenmaita tiiviiseen sidosryhmäyhteistyöhön kansallisia tiekarttoja valmisteltaessa. Suomen kompassin toteutus tulee olla avointa ja toteutus tulee tehdä digiministeriryhmän ja digitoimiston johdolla poikkihallinnollisesti ja parlamentaarisesti.

4) Ylihallituskautisten tieto- ja teknologiapolitiikan rakenteiden vakiinnuttaminen

Digitoimisto ylihallituskautiseksi ja jatkuvasti kehittyväksi: Perustettua digitoimistoa ja ministeriryhmää tulee määrätietoisesti rakentaa ylihallituskautiseksi ja jatkuvasti kehittyväksi kaikkia

hallinnonaloja yhdistäväksi tieto- ja teknologiapolitiikan johtamisen rakenteeksi. Tietopolitiikka.fi -ryhmä on kesäkuussa julkaistussa non-paperissaan ehdottanut uuden tieto- ja teknologiaministeriön perustamista (lausunto, sivu 5).

Digitaalisen pehmeän infrastruktuurin ohjelma: Horisontaaliselle digijohtamiselle (digitoimisto) tulee osoittaa hallinnon rajat ylittävää yhteistä kehitysbudjettia esimerkiksi digitaalisen infrastruktuurin ohjelman kautta.

Julkishallinnon oma kyvykkyys keskeisistä teknologiavalinnoista päätettäessä: Jatkossa digitoimiston pohjalta kehitettävä vahvempi yhteistoimintaelin, kuten tieto- ja teknologiaministeriö voisi tarjota kaikille hallinnon aloille keskitetysti teknologiavalintoihin liittyvää kyvykkyyttä, joilla vältetään epäterve riippuvuus palveluntarjoajista ja konsulttiyrityksistä.

Tietoja lausunnon antajasta

Tietopolitiikka.fi yhteistyöryhmä luo eduskuntapuoulueiden tietopolitiikan toimijoiden valmisteltuja näkemyksiä ajankohtaisiin kysymyksiin ja lisää tietopolitiikan näkyvyyttä, ymmärrystä, osaamista ja painoarvoa puolueissa, sekä yhteisesti suomalaisessa poliittisen keskustelun kentässä.

Lausunnon kirjoittamisen aikana ryhmän toiminnassa mukana olevat henkilöt:

Jukka Saarimäki (Keskusta)
Miia Lindell (Kokoomus)
Jouni Markkanen (Kokoomus)
Tapio Luoma-aho (Kristillisdemokraatit)
Mikko Valjakka (Kristillisdemokraatit)
Mikael Jungner (Liike Nyt)
Johannes Nieminen (Perussuomalaiset)
Björn Bonsdorff (RKP)
Christoffer Hällfors (RKP)
Niko Eskelinen (SDP)
Juhana Harju (SDP)
Janne Parkkila (Vasemmistoliitto)
Leena Romppainen (Vasemmistoliitto)
Atte Harjanne (Vihreät)
Antti Poikola (Vihreät)

Lisätietoja tähän lausuntoon liittyen antavat,

Miia Lindell (Kokoomus), lindell.miia@gmail.com, +358 40 480 3800
Janne Parkkila (Vasemmistoliitto), janne@janneparkkila.fi, +358 400 558160
Antti Poikola (Vihreät), antti.poikola@iki.fi, +358 44 337 5439

Tietopolitiikan yhteistyöryhmän puolesta,
- Jouni Markkanen
--

Jouni Markkanen

_____
Koulutussuunnittelija
Kansallinen Sivistysliitto ry
jouni.markkanen@kansio.fi